

ШКІЛЬНО-СІМЕЙНА ПРОФОРІЄНТАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ: ТЕНДЕНЦІЇ СТАНОВЛЕННЯ

Акцентується на вагомості надання сім'ї як системі, що саморозвивається, значних повноважень щодо її участі в соціально-професійному самовизначенні старшокласників. Обґрунтовано необхідність розвитку на засадах партнерства педагогів і батьків системи шкільно-сімейної профорієнтаційної діяльності. Окреслено напрями роботи школи і сім'ї у справі підготовки учнів до вибору професії. Представлено профорієнтаційні методи роботи педагогів з батьками. Висувається припущення про ймовірний розвиток системи шкільно-сімейної профорієнтаційної діяльності завдяки координації зусиль школи і сім'ї, упровадженню узгоджених соціально-педагогічних підходів, створенню шкільно-сімейної ідеології профорієнтаційної діяльності.

Ключові слова: саморозвиток і самозабезпечення сім'ї, співробітництво педагогів і батьків, шкільно-сімейна профорієнтаційна діяльність, координація профорієнтаційної роботи школи і сім'ї, шкільно-сімейна ідеологія, соціально-педагогічний підхід, соціально-професійне самовизначення.

Українській школі і сім'ї бракує спільних поглядів на професійне самовизначення учнівської молоді, розвиток профорієнтаційної парадигми, сучасної профорієнтаційної ідеології, ефективних підходів, форм і методів підготовки молодого покоління до вибору трудової діяльності. Школою і сім'єю не взаємоузгоджено педагогічних підходів до профорієнтації старшокласників, не поєднуються сили держави, органів освіти, школи, сім'ї, громадськості (через прямі й зворотні зв'язки) для формування в учнів готовності до соціально свідомого вибору професії. Відсутній конструктивний зв'язок психолого-педагогічної науки з шкільно-сімейною практикою у сфері профорієнтації учнів. Розвиток системи профорієнтації учнів ускладнюється «...через недосконалість профорієнтації у школі, неготовність більшості педпрацівників до надання допомоги учням у їхньому професійному самовизначенні...» [1, с. 208].

На переконання дослідників, педагоги звертають обмаль уваги щодо психолого-педагогічної підтримки професійного самовизначення школярів (Д. Закатнов, 2008), у школах не проводиться профорієнтаційна робота на всіх етапах навчання (В. Юрженко, 2009), навчальні заклади не беруть на себе відповідальність за подальше навчання і працевлаштування своїх випускників, не відстежують їхню професійну кар'єру (Л. Ситник, 2013).

Школа самоусунулася від відповідальності (соціальної, моральної) перед учнями, батьками за вибір її вихованцями майбутньої трудової діяльності. Завважаємо ілюзорний вплив педагогів на професійне самовизначення вихованців. Школа вирішує завдання профорієнтації без огляду на складну ситуацію на ринку праці, орієнтує учнів на вузьке коло професій (Лазаренко, 2008).

Сім'я змушена самотужки розв'язувати проблему підготовки дітей до вибору професії (П. Білоус, 2005). Батьки спрямовують дитину на вибір сфери діяльності (професій) первинного ринку праці. Про актуальність розглядуваної проблеми свідчать дані, які демонструють рівень участі батьків у професійному самовизначенні дітей. Зокрема: 1) найбільший вплив на вибір професій має сім'я — 82,4 %; вважають за потрібне брати участь у виборі дітьми професій 90,6 % батьків (О. Морін, 2003); 2) у підготовці дітей до самостійного професійного життя сім'я використовує 63,8 % своїх можливостей (П. Білоус, 2005); 3) випускники шкіл співвідносять своє раннє професійне самовизначення з виховним впливом батьків, з матеріальними можливостями сім'ї — понад 80 % (О. Хромова, 2011).

Виховні впливи школи і сім'ї діють у сфері професійного самовизначення учнівської молоді одночасно й автономно. У наслідку старшокласник опиняється на перехресті неузгоджених соціально-педагогічних факторів (Т. Кравченко, 2012).

Нерозробленість у сучасній психолого-педагогічній науці засад шкільно-сімейної профорієнтаційної діяльності виявляється у: 1) відсутності інноваційності у сфері підготовки старшокласників до професійного самовизначення спільними й узгодженими зусиллями школи і сім'ї; 2) неусталеності чинників шкільно-сімейної взаємодії щодо професійного самовизначення старшокласників (школа продукує навчально-виховний процес, сім'я ж реалізує свою перспективу через приватну діяльність, що виявляється у неузгодженості засобів досягнення мети професійного самовизначення дитини); 3) невизначеності засобів координації виховних дій школи і сім'ї щодо професійного самовизначення учнівської молоді; 4) неопрацьованості наукових матеріалів про способи набуття батьками з допомогою педагогів теоретичних (психолого-педагогічних) знань, практичних навичок з теми професійного самовизначення дитини; 5) нез'ясованості підходів до розроблення і впровадження в діяльність школи змістового і методичного забезпечення педагогічної підготовки сім'ї до надання допомоги дитині в її професійному самовизначенні; 6) неузгодженості у наукових дослідженнях ідеології професійного самовизначення учнів та ідеології сім'ї як сукупності цінностей, уялень, переконань.

Сучасні дослідники звертаються до проблеми вибору учнівською молоддю професії з різних позицій — психолого-педагогічних, соціально-педагогічних тощо (Л. Гарінова, Д. Закатнов, Н. Литвинова, Г. Москалик, С. Осадчий, В. Панченко, Ю. Петров, Г. Терещук, Ф. Филипович й інші). До диспозиції нам стоїть соціально-педагогічний підхід, за якого порушуються проблеми *соціально-професійного самовизначення* учнівської молоді: 1) усвідомлення старшокласниками а) своєї ролі у системі соціальних відносин, б) необхідності

пошуку засобів творення соціальних умов життєдіяльності, в) суперечностей соціально-економічної ситуації в країні, регіоні тощо; 2) упровадження до практики діяльності школи системи профорієнтаційної роботи з учнями, адекватної соціально-економічним реаліям; 3) завважування соціальних мотивів вибору професії; 4) досягнення балансу об'єктивних соціально-економічних обставин і суб'єктивних індивідуальних можливостей та інтересів. Уважаємо за потрібне послуговуватися у статті поняттям «соціально-професійне самовизначення», яке своїм змістом охоплює соціально-економічні, соціально-психологічні, соціально-моральні якості людини і сім'ї.

Meta stammi – обґрунтування доцільності спільної профорієнтаційної діяльності школи і сім'ї на засадах соціального партнерства і координації педагогами і батьками соціально-педагогічних підходів до соціально-професійного самовизначення старшокласників.

В основу нашого дослідження тенденції становлення шкільно-сімейної профорієнтаційної діяльності покладено новітні державні документи. Так, згідно з Концепцією Державної цільової соціальної програми підтримки сім'ї до 2016 року, схваленої Кабінетом Міністрів України від 31.05. 2012 р., оптимальний варіант розв'язання проблеми функціонування і розвитку сім'ї полягає у стимулюванні її саморозвитку та самозабезпечення. Шкільно-сімейна підготовка старшокласників до соціально-професійного самовизначення передбачає стимулювання сім'ї до саморозвитку і самозабезпечення через продуктивну взаємодію її та школи як соціальних інститутів. Результатом стимулювання саморозвитку та самозабезпечення сім'ї як системи може бути її самоорганізація і набуття нею нових соціокультурних якостей у профорієнтаційній роботі з дітьми.

Надаємо великої ваги переведенню в життя чинного Указу Президента України «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» від 25.06.2013 р., в якому наголошено на реалізації в освітніх програмах ідеї посилення ролі сім'ї у вихованні дітей, розширення можливості впливу родин учнів на навчально-виховний процес, на взаємодію сім'ї і навчальних закладів у справі виховання і соціалізації дітей та молоді.

Передбачаємо очевидний успіх практичного втілення вартостей названих державних документів – формування демократичних начал співпраці педагогів і батьків для творення стратегії шкільно-сімейної профорієнтаційної діяльності з оперттям на соціально-культурні принципи української сім'ї та громадянського суспільства.

Дослідження шкільно-сімейної профорієнтаційної діяльності ґрунтується на принципі *взаємодії* «у соціально-педагогічному сенсі», *взаємодії* як вищому рівні «зв'язку соціальних суб'єктів, прикметними ознаками якого є взаємовплив, взаємопроникнення на основі поєднаної системи дій» [2, с. 163]. Пристаємо на думку, що робота

школи з педагогічної підготовки батьків «... має вибудовуватися на основі рівноправної суб'єкт-суб'єктної міжособистісної, практико-орієнтованої взаємодії» [4, с. 396].

Соціально-професійне самовизначення учнівської молоді є активною діяльністю соціально свідомих його суб'єктів — школи (педагоги) та сім'ї (батьки і діти). Сутність соціально-професійного самовизначення — у шкільно-сімейній профорієнтаційній ідеології як системі педагогічних, етичних, економічних поглядів педагогів, батьків і дітей на цінності, завдання, очікувані результати їхньої спільної профорієнтаційної діяльності. Збираючи увагу на провідних мотивах соціально-професійного самовизначення учнівської молоді, шкільно-сімейна профорієнтаційна ідеологія покликана забезпечити вихованцям темпоральний вибір майбутнього за усвідомлення ними, яке суспільство вони невдовзі будуватимуть. Ідея шкільно-сімейної профорієнтаційної діяльності — допомогти учнівській молоді сформулювати свій образ «Я» як суб'єкта соціально-професійного самовизначення.

Завдання шкільно-сімейної профорієнтаційної діяльності: 1) імплементувати моральні цінності демократичного суспільства в зміст життєдіяльності особистості старшого учня для спрямування його ціннісно-раціональних дій у соціально-професійному самовизначенні; 2) створювати гуманні соціально-педагогічні умови (обставини, чинники), за яких українська молодь почуватиметься суб'єктом соціально-професійного самовизначення і рухатиметься до майбутньої професії завдяки персональній діяльності.

Сучасні соціально-педагогічні розробки орієнтують школу і батьків як суб'єктів взаємодії на спільну діяльність щодо соціально-професійного самовизначення старшокласників. Шкільно-сімейна профорієнтаційна діяльність педагогів, батьків і учнівської молоді — це саморегульована система, складне соціально-педагогічне утворення взаємозалежних, взаємопов'язаних компонентів (школи і сім'ї), наділених виховними, освітніми функціями та орієнтованих на досягнення спільної мети. Завдання науки — розробити методологію співпраці педагогів і батьків у справі соціально-професійного самовизначення дітей. Потрібно переспрямувати розуміння шкільної профорієнтації у бік надання сім'ї значних повноважень щодо соціально-професійного самовизначення дітей.

На часі: 1) розуміння сім'ї як активного суб'єкта профорієнтаційної діяльності, дієвого чинника соціально-професійного самовизначення дитини; 2) усвідомлення батьками своєї провідної ролі в системі шкільно-сімейної профорієнтаційної діяльності; 3) завважування у практиці профорієнтаційної роботи школи сімейних соціально-економічних, моральних мотивів; 4) розроблення наукою ідеологічних, методологічних і методичних засад творення

сім'єю соціокультурної реальності — соціально-професійного самовизначення дитини, стратегії пристосування буття (повсякденності) до потреб, інтересів сім'ї через утвердження сім'єю себе як суб'єкта суспільної діяльності; 5) удосконалення функціонально-інституційних підходів до аналізу сім'ї. Передусім це стосується технологій переракцентуації стійких функцій сім'ї (як сфери її життєдіяльності) з метою актуалізації функцій соціально-професійного самовизначення дитини у відносинах з нею батьків.

Для розв'язання проблеми шкільно-сімейної підготовки старшокласників до соціально-професійного самовизначення придатними будуть такі профорієнтаційні методи: профконсультація учителів — для формування довірливих взаємин з батьками; профконсультація батьків учнів — для налагодження співробітництва з учителями, а відтак узгодженого розподілу зусиль з надання допомоги учням у соціально-професійному самовизначенні. Доцільним буде застосування методів профорієнтаційної діяльності — пояснювально-ілюстративних (репродуктивних), інформаційно-пошукових, активних — контекстне навчання, розгляд соціальних ситуацій. За використання тематичних дискусій у батьків формуватимуться вміння критично оцінювати і творчо підходити до проблем соціально-професійного самовизначення дитини. Методи спостереження допоможуть батькам аналізувати соціальні явища у взаємозв'язку з життям. Метод самостійної роботи з професійною літературою сприятиме поглибленню знань батьків із профорієнтаційної діяльності.

У наукових текстах з'ясовується доцільність використання сучасних форм і методів профорієнтаційної роботи з батьками та учнями. Зокрема, пропонується проведення батьківських науково-практичних конференцій і тематичних зборів, батьківських днів профорієнтаційної тематики, індивідуальних профконсультацій із старшокласниками за зважування думок батьків, вечорів-звітів, зустрічей-бесід з батьками [3, с. 110-111]. Зайшла потреба з'ясовувати засобами дискурсу в шкільно-сімейному просторі сутність професій первинного і вторинного ринків праці для раціонального соціально-професійного самовизначення старшокласників.

Осмилення проблеми шкільно-сімейної профорієнтаційної діяльності дає навід до визначення загальними рисами напрямів роботи школи з сім'ями щодо соціально-професійного самовизначення старшокласників.

I. Інформаційно-просвітницький напрям роботи школи з сім'ями (за Д. Закатновим). Передбачає розроблення програми спільної профорієнтаційної діяльності школи і сім'ї. Вибір методів соціально-педагогічної співпраці школи і сім'ї визначається: 1) змістом шкільно-сімейної профорієнтаційної діяльності; 2) особливостями методики профорієнтаційної роботи на різних етапах соціально-професійно-

го самовизначення учнів; 3) метою, завданнями і змістом матеріалу профорієнтаційного заходу; 4) станом педагогічної підготовки батьків; 5) рівнем методичної майстерності педагогів і батьків тощо.

До результатів співпраці школи і сім'ї залічуємо: 1) набуття батьками теоретичних знань (соціально-педагогічних, психолого-педагогічних), практичних навичок у справі шкільно-сімейної профорієнтаційної діяльності; 2) досягнення (за узгодженої діяльності) спільних цілей та результатів, вирішення питань соціально-професійного самовизначення старшокласників; 3) збагачення виховних функцій і можливостей школи й сім'ї для успішного вибору професії вихованцями; 4) координацію виховних дій школи і сім'ї з формування в дітей готовності до соціально-професійного самовизначення.

II. Напрямок роботи школи з сім'ями щодо формування у батьків педагогічної культури профорієнтаційної діяльності (за Ю. Загороднім, Є. Хриковим). Аспекти напрямку: 1) міжсуб'єктна взаємодія батьків і дітей, залучення їх до колективного рефлексування з питань соціально-професійного самовизначення; 2) створення проблемних соціальних ситуацій до провадження сімейного діалогу з питань вибору професії; 3) активізація свідомості й уяви батьків і старшокласників для подолання імпульсу актуальних потреб, що забезпечує усвідомлення та моделювання ними можливих соціальних ситуацій; 4) формування у батьків емпатичної поведінки, завдяки чому вони матимуть змогу поставити себе на місце старшокласника, який вибирає професію.

III. Напрямок роботи школи з сім'ями зі створення національної школи-родини (за П. Кононенком). Школа-родина — це спільна діяльність (взаємодія, співпраця) сім'ї, колективу педагогів та учнів. Навчально-виховний процес у школі-родині зорієнтований на родинність, завдяки чому підвищується роль життєвої і соціальної компетентності учнів, успішно вирішуються питання підготовки старшокласників до соціально-професійного самовизначення. Батьки стають партнерами школи, надають їй моральну допомогу. Профорієнтаційною діяльністю школи-родини керує шкільна рада, наділена широким колом статутних прав і обов'язків. До шкільної ради, крім педагогів, входять батьки, інтелігенція міста (села), депутати. Таким чином, утворюється культурно-освітній шкільний комплекс для успішного розв'язання соціально-професійних проблем учнівської молоді.

IV. Напрямок роботи школи з сім'ями з упровадження синергетичного підходу. Дає змогу простежити взаємозв'язок і взаємозумовленість соціалізації і соціально-професійного самовизначення учнівської молоді. Батьки — суб'єкти первинної соціалізації дітей, а відтак є суб'єктами формування в дітей готовності до соціально-професійного самовизначення. Ефективність соціалізації і сумісно профорієнтації учнів підвищується за умов: 1) активізації взаємодії

школи і сім'ї через координацію функцій соціалізації і профорієнтаційної роботи; 2) запровадження узгоджених програм позаурочної (позашкільної) діяльності учнів з їхньої соціалізації та соціально-професійного самовизначення. Засадою підготовки учнівської молоді до соціально-професійного самовизначення, вибору професії є їхня первинна (у сім'ї) і вторинна (у школі) соціалізація.

Реорганізація освіти в Україні, втілення її процесів у профорієнтаційній роботі педагогів, батьків і учнів стає за підставу до висунення припущення про ймовірний розвиток системи шкільно-сімейної профорієнтаційної діяльності. Зокрема, припускаємо: 1) науково обгрунтоване шкільно-сімейне керівництво соціально-професійним самовизначенням учнівської молоді; 2) координацію зусиль сім'ї і школи для розв'язання проблем соціально-професійного самовизначення за провідної ролі батьків; 3) упровадження системи соціально-педагогічних підходів до шкільно-сімейної профорієнтаційної роботи — соціально-культурного, людиноцентристського, онтологічного; 4) створення шкільно-сімейної профорієнтаційної ідеології, яка передбачає темпоральний вибір старшокласниками життєвого шляху; 5) формування у школярів суспільних мотивів соціально-професійного самовизначення; 6) децентралізацію профорієнтаційної діяльності сім'ї і школи та формування гуманних, демократичних механізмів їх співпраці; 7) запобігання педагогами і батьками ретрофлексії у соціально-професійному самовизначенні старшокласників, за якої вони замість активної зміни середовища й обставин свого існування змушені спрямовувати енергію на адаптацію до ситуативних цінностей ринку праці.

Доходимо висновку про необхідність розроблення в Україні засад шкільно-сімейної профорієнтаційної діяльності, концепції її змісту з огляду на трансформаційно-демократичні процеси в усіх сферах суспільного життя, детермінуючі чинники соціально-професійного самовизначення — соціально-економічні інтереси різних верств населення, соціальні стереотипи, інтегральні показники рівня соціального розвитку населення..

Українська система шкільно-сімейної профорієнтаційної діяльності перебуває на початковому етапі свого становлення. Намітилися позитивні тенденції соціально-професійного самовизначення учнівської молоді в системі шкільно-сімейної профорієнтаційної діяльності. Осягнення педагогічною наукою необхідності дослідження проблеми шкільно-сімейної профорієнтаційної діяльності матиме методологічне значення у справі соціально-професійного самовизначення учнівської молоді. Прогнозуємо вдосконалення механізмів шкільно-сімейної профорієнтаційної діяльності у площині соціально-професійного самовизначення старшокласників, активне проєктування і конструювання учнями з участю батьків і педагогів свого професійного майбутнього.

Література

1. Біла книга національної освіти України / Т.Ф. Алексєєнко, В.М. Аніщенко, Г.О. Балл [та ін.] ; за заг. ред. акад. В.Г. Кременя; НАПН України. — К. : Інформ. системи, 2010. — 342 с.
2. Кравченко Т. В. Соціалізація дітей шкільного віку у взаємодії сім'ї і школи: [монографія] / Тамара Володимирівна Кравченко. — К. : Фенікс, 2009. — 416 с.
3. Мачуський В.В. Роль сім'ї у професійному самовизначенні учнів / В.В. Мачуський // Формування педагогічної культури батьків у діяльності освітніх закладів : досвід, перспективи (Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді) : зб. наук. праць. — Херсон : Олді-плюс, 2003. — С. 107-112.
4. Хромова О.Л. Актуалізація проблеми педагогічної підготовки батьків щодо професійного самовизначення старшокласників / О.Л. Хромова // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школі : зб. наук. праць / [редкол. Т.І. Сущенко (гол. ред.) та ін.]. — Запоріжжя, 2011. — Вип. 19. — С. 390-397.

Акцентируется на важности придания семье как саморазвивающейся системе значительных полномочий относительно ее участия в социально-профессиональном самоопределении старшеклассников. Обосновывается необходимость развития на началах партнерства педагогов и родителей системы школьно-семейной профориентационной деятельности. Обозначены направления совместной работы школы и семьи в подготовке учащихся к выбору профессии. Представлены профориентационные методы работы педагогов с родителями. Выдвигается предположение о вероятном развитии системы школьно-семейной профориентационной деятельности благодаря координации усилий школы и семьи, внедрению согласованных социально-педагогических подходов, созданию школьно-семейной идеологии профориентационной деятельности.

Ключевые слова: саморазвитие и самообеспечение семьи, сотрудничество педагогов и родителей, школьно-семейная профориентационная деятельность, координация профориентационной работы школы и семьи, школьно-семейная идеология, социально-педагогический подход, социально-профессиональное самоопределение.

V. P. Horpuniuk

School-Family Career-Guidance Activity: Tendencies of Formation

The Institute of Problems on Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine (9 Berlynskoho Str., Kyiv, Ukraine)

Ukrainian school and family lack a weighed general view of professional self-determination of young people, the development of a career-guidance paradigm, vocational guidance ideology and the effective approaches, forms, and methods of young generation's preparation for a value and personal rational choice of future work activity. Presently, the tendencies of modern consideration of pupils' socially-professional self-determination are exposed in the system of school-family vocational guidance activity.

In the article the ponderability of the family is revealed as a self-developing system with considerable powers in relation to its participating in socially-professional self-determination of senior pupils. The necessity of development of the system of school-family vocational guidance activity on the principles of partnership of teachers and parents is substantiated. The influence of school and family mutual effort on the senior pupils' preparation to the choice of their future profession is presented.

Vocational guidance methods for teachers and parents are suggested. It is supposed that the development of the system of school-family vocational guidance activity could be effective due to the co-ordination measures of school and family, introduction of the concerted socially-pedagogical approaches, creation of the school-family ideology of career-guidance.

Keywords: *family; collaboration of teachers and parents; school-family vocational guidance activity; co-ordination of vocational guidance work of school and family; school-family ideology; socially-pedagogical approach; socially-vocational self-determination.*

References

1. Kremen, V.H. (Ed.). (2010). *Bila knyha natsionalnoi osvity Ukrainy* [White-Book of National Education of Ukraine]. Kyiv: Informatsiini systemy.
2. Kravchenko, T.V. (2009). *Sotsializatsiia ditei shkilnoho viku u vzaemodii simi i shkoly* [Socialization of School Age Children in Collaboration of Family and School]. Kyiv: Feniks.
3. Machuskyi, V.V. (2003). Rol simi u profesiinomu samovyznachenni uchniv [Role a Family in Student's Professional Self-Determination]. In *Formuvannia pedahohichnoi kultury batkiv u diialnosti osvitnikh zakladiv: dosvid, perspektyvy (Teoretyko-metodychni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi): zbirnyk naukovykh prats* (pp. 107-112). Herson: Oldi-plius.
4. Khromova, O.L. (2011) Aktualizatsiia problemy pedahoghchnoy pidhotovky batkiv shchodo profesiinoho samovyznachennia starshoklasnykiv [Actualization of Problem of Pedagogical Training of Parents for Professional Self-Determination of Senior Pupils]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vshchii i zahalnoosvitnii shkoli: zbirnyk naukovykh prats: 19*, 390-397.